

کردستان در ماه مبارک رمضان

ماموستا محمد اشرف ایل بیگی
(مذهب: شافعی - استان کردستان)

مقدمه

شناخت آداب و رسوم فرهنگی و دینی اقوام ایرانی به این خاطر مهم است که موجب شناخت بیشتر و بهتر همدیگر می‌شود علاوه بر این که به جای پرداختن به فرهنگ وارداتی غربی و ارزشهای آن، با معرفی آداب و رسوم اقوام و تکیه بر آن، که اصالت ایرانی و اسلامی و ارزشهای آن را می‌رساند، خود می‌تواند به نوعی مقابله با تهاجم فرهنگی باشد.

آداب و رسوم ماه مبارک رمضان یکی از مباحث مهم فرهنگ مردم ایران است و از آنجا که این آداب و رسوم ریشه دینی دارد توجه همگان را به خود جلب می‌کند.

در ماه رمضان، مردم به شکل هماهنگ برای انجام تکالیف شرعی آماده می‌شوند و برای به جای آوردن این وظایف، هر جمعیت و گروهی با آداب و تشریفات خاص خود مراسم رمضان را برگزار می‌کنند اما مضمون مشترک همه برنامه‌ها معنویت است. در گذشته این آداب و رسوم از غنای ویژه‌ای برخوردار بود و مردم با شوق و ذوق بیشتری آداب رمضان را به جا می‌آورده‌اند، اما امروزه با هجوم عوارض فرهنگ بیگانه و مشکلات زندگی شهری و ماشینی، آداب و مراسم رمضان خیلی خود نمایی نمی‌کند. از آداب، رسمها، باورها و اعتقادات مردم درباره ماه مبارک رمضان، استقبال از ماه مبارک رمضان، آمادگی برای روزه گرفتن، تغییرات در زندگی و اعمال روزه‌داران، افطار، احیاء لیالی قدر، اعمال و مراسم بیست و هفتم ماه رمضان، عید فطر، نانها و غذاهای ماه رمضان،

مراسم مخصوص ماه رمضان و... گوشه‌ای از مطالب گردآوری شده در فرهنگ مردم کردستان می‌باشد.

استهلال و تلاش برای رصد هلال رمضان

در گذشته‌های دور که وسایل ارتباط جمعی مثل امروز وجود نداشت، مردم ماه مبارک رمضان را با رؤیت هلال آغاز می‌کردند و با رؤیت هلال به پایان می‌بردند، از این رو چند ساعت مانده به غروب آفتاب راهی ارتفاعات می‌شدند تا بلکه هلال ماه را رؤیت کنند و به اطلاع مردم برسانند. در کردستان مردم برای رؤیت هلال از همدیگر پیشی می‌گرفتند. گویی مسابقه‌ای در کار بود. این کار به دو دلیل انجام می‌گرفت: نخست اینکه به نفر اول که ماه را رؤیت می‌کرد از طرف حاکم و یا قاضی شهر جایزه‌ای داده می‌شد که به آن در اصطلاح محلی «خهلات» گفته می‌شد که به معنی خلعت است، دوم اینکه مردم کردستان معتقد بودند در لحظه دیدن ماه نو، خداوند هر دعایی را اجابت و هر حاجتی را برآورده خواهد کرد. رویه سنتی استهلال گرچه امروزه به دلیل اتکاء به اعلام رسمی توسط

رسانه‌ها، کم‌رنگ شده، اما در پاره‌ای از مناطق کردستان هنوز هم مورد توجه جمع قابل ملاحظه‌ای از مردم مؤمن این سامان است.

مردم سنندج نیز روز آخر شعبان بر پشت‌بام خانه‌ها می‌رفتند تا هلال ماه را ببینند. با رؤیت هلال به نزد قاضی یا مجتهد شهر رفته و شهادت به رؤیت هلال رمضان می‌دادند و سپس به دستور او نقاره‌چیها با زدن دهل و سرنا و نوای مخصوص ورود ماه مبارک رمضان را به اطلاع مردم می‌رسانند.

نقاره‌چیها که سه یا چهار نفر دهل‌زن مشهور بودند، با سرنا زدن بر لب باشگاه افسران و ناحیه مقاومت بسیج فعلی که در وسط شهر و میدان اصلی واقع است، نوای مخصوص فرا رسیدن ماه مبارک رمضان را می‌زدند و فرا رسیدن این ماه را به اطلاع عموم می‌رساندند. بعد از آن نوبت توپ مخصوصی بود که در آن زمان بر تپه کانی کوزله سنندج قرار داشت. با شلیک گلوله از این توپ، مردم شهر می‌فهمیدند که ماه رمضان آمده است و آنهایی هم که صدای توپ را نشنیده بودند، با دهل و سرنا از رسیدن این ماه خوب باخبر می‌شدند. اما بعد از جنگ جهانی دوم، شلیک این توپ متوقف شد. توپ مزبور پس از مدتی به تپه شیخ محمدصادق واقع در نظام‌آباد فعلی که از تپه‌های بلند شهر سنندج بود، منتقل شد. از این زمان به بعد، دیگر مردم عادی حق شلیک توپ را نداشتند و حتماً می‌بایست نظامیان و ارتشیان توپ رمضان را شلیک می‌کردند.

با شلیک گلوله توپ آغاز ماه رمضان رسماً اعلام می‌شد. زنان برای تهیه غذای سحری به تکاپو می‌افتادند و مردان نیز برای به جا آوردن نماز تراویح روانه مساجد محل می‌شدند. ۱۵ روز اول ماه رمضان قبل از اذان عشا مؤذن بر پشت‌بام مسجد رفته و با صدای بلند و به صورت آواز، حلول ماه رمضان را چنین خوش می‌گفته است: «مرحبا مرحبا یا شهر رمضان مرحبا، مرحبا یا شهر التسبیح و التهلیل و تلاوة القرآن مرحبا، مرحبا مرحبا یا شهر الخیر و البرکة و الاحسان مرحبا».

حال و هوای کردستان در ماه مبارک رمضان

در کردستان روال بر این است که در مساجد بعد از نماز عصر، ماموستاها شروع به سخنرانی مذهبی می‌نمایند که بیشتر موضوعات آن پیرامون رمضان و فضایل و

آداب امساک و روزه‌داری است. این سخنرانیها از بلندگوی مساجد پخش می‌شوند. این سخنرانیها در شهرهای مختلف کردستان به ویژه در شهری مانند سنندج که نسبت به مساحت و جمعیتش بیشترین مساجد دنیا را دارد، حال و هوای غریبی به وجود می‌آورد. در رمضان بازار زودتر از ماههای دیگر تعطیل می‌شود. تقریباً می‌توان گفت نیم ساعت قبل از اذان مغرب کمتر کسی در خیابانها حضور دارد. بلندگوهای مساجد شروع به پخش کردن مناجاتها و دعاها می‌نمایند و اعضای خانواده‌ها دور هم بر سفره یافطاری می‌نشینند. سفره یافطاری با شام تفاوت دارد. در سفره یافطاری معمولاً شربت، پنیر، ماست، نوعی نان مخصوص به نام برساق، نان سنگگ، بامیه و زولوبیا، خرما و سبزی یافت می‌شود. بعضی از خانواده‌ها برای افطاری حلیم نیز تهیه می‌نمایند.

نماز تراویح

تراویح لغتی عربی است و به نمازهایی اطلاق می‌شود که مسلمانان اهل سنت در شبهای ماه رمضان به جماعت می‌خوانند. این نماز پس از نماز عشا خوانده می‌شود. نماز تراویح بیست رکعت است، اما پس از هر دو رکعت سلام داده می‌شود، و پس از هر چهار رکعت، مختصر استراحتی (ترویحه) می‌کنند. ترویحه، وقفه کوتاهی است که از آن برای خواندن دعا یا اذکار استفاده می‌شود. از این رو آن را نماز تراویح می‌نامند. البته پس از اتمام نماز تراویح، نماز وتر هم خوانده می‌شود. نماز وتر سه رکعت است که بلافاصله پس از تراویح اقامه می‌گردد. در بسیاری از کشورهای اسلامی رسم است که هر شب یک جزء قرآن را در این نمازها تلاوت کنند، تا در پایان ماه رمضان، قرآن ختم شود. اما ائمه جماعات مساجد کردستان، به منظور رعایت حال نمازگزاران حتی المقدور این نمازها را کوتاه می‌خوانند و براساس فتاوی‌ای برخی از ائمه مذهب شافعی (ره) به خواندن هشت رکعت تراویح و سه رکعت وتر اکتفا می‌کنند.

به عقیده اهل سنت نماز تراویح، سنت پیامبر است. از نظر اهل سنت، نخستین کسی که نماز تراویح خواند، پیامبر اسلام (ص) بوده است و مسلمانان به او اقتدا کرده‌اند، البته این نماز تا زمان عمر بن خطاب (رض) در مسجد النبی به صورت فرادی اقامه می‌گردید و از آن پس به تدبیر خلیفه مسلمین و موافقت اصحاب پیامبر (ص) به صورت جماعت اقامه

گردید و این سنت تاکنون با قوت و رغبت بی‌نظیری در همه مساجد کشورهای اسلامی برگزار می‌گردد. حتی سالانه در ماه رمضان جمعیت بسیاری برای شرکت در نماز تراویح مسج الحرام در مکه و مسجد النبی در مدینه جمع می‌شوند. در بسیاری از منابع اهل سنت به این موضوع تصریح شده که عمر بن خطاب بنیان‌گذار تراویح جماعت است.

بخاری در صحیح خود آورده است که پس از رحلت نبی گرامی اسلام(ص)، مردم همچنان نوافل (نافله‌ها) را به صورت فرادی (غیر جماعت) می‌خواندند و این سنت در زمان ابوبکر(رض) و نخستین سالهای زمامداری عمر (رض) برپا بود. شبی از شبهای رمضان، عمر(رض) وارد مسجد شد و مردم را مجزا یا در گروههای کوچک در حال نماز دید. عمر گفت به نظر من بهتر است اینان را تحت امامت یک قاری جمع کنم. او سپس مردم را تحت امامت ابی بن کعب جمع کرد. شب بعد عمر به مسجد آمد و دید مردم به امامت ابی بن کعب نماز می‌خوانند و گفت: چه بدعت خوبی است.

لیالی قدر

در کردستان عمدتاً مراسم شب قدر از دهه آخر ماه رمضان شروع می‌شود، این رسم نیز مستند به حدیثی از نبی مکرم اسلام(ص) است که فرمود: «شب قدر را در دهه آخر ماه رمضان بجوید» (صحیح بخاری، ج ۲، صص ۷۱۰-۷۲۰). این حدیث را اغلب محدثین بزرگ اهل سنت در متون روایی خود نقل کرده‌اند. با این حال در بعضی دیگر از مناطق کردنشین لیالی قدر از نوزدهم رمضان شروع می‌شود. مردم در این لیالی با جدیت تمام می‌کوشند که آئینهای این شبها را با شکوهی آکنده از معنویت برگزار کنند. مردم تمام این شبها را تا صبح بیدار می‌مانند و به تلاوت قرآن و شب زنده‌داری و برگزاری آئینهای عبادی می‌پردازند.

در این شبها اهالی هر محل که بیشتر جهت اقامه نماز تراویح در مسجد محل خود جمع شده‌اند، معمولاً به منزل باز نمی‌گردند و تمام شب را با خواندن نماز، تلاوت قرآن، دعا و نیایش و یا گوش دادن به مناجات و یا سخنرانیهای مذهبی سپری می‌کنند. در بعضی از شبهای ماه رمضان، در برخی از مساجد کردستان، مولودی خوانی هم برگزار می‌شود.

هرچند مولودی خوانی مختص ماه مولود است، اما بسته به نظر روحانی و امنای مسجد و یا بعضی افراد موجه در برخی از مساجد کردستان برگزار می‌شود. در این مجالس، مولودنامه که اشعار و سروده‌ها و قصایدی بدیع در وصف پیامبر اکرم (ص) است، خوانده شده و گاه دف‌نوازی هم می‌شود. معمولاً در این مجالس از شب زنده‌داران با شربت و نقل و شیرینی پذیرایی به عمل می‌آید. این مراسمات تا وقت سحر ادامه می‌یابد. پس از آن مردم جهت صرف «پارشویو» یا سحری مساجد را به قصد منازل خود ترک می‌کنند و با صرف سحری، مجدداً جهت شرکت در نماز جماعت صبح، به مسجد باز می‌گردند.

پخت «کولیره» بیست و هفتم

در کردستان در شب بیست و هفتم که بیشترین امکان شب قدر است، مردم نانهای محلی برساق و نان تاوه‌ای درست کرده و آن را برای آشنایان و همسایگان می‌فرستند. تراویح و شب‌زنده‌داری در بیست و هفتم رمضان جدی‌تر دنبال می‌شود. از دیگر آیینهای کردهای کردستان این است که سفره‌های ماه رمضان را با پخش نانهای محلی مثل برساق و نان تاوه‌ای که حاصل تلاش کدبانوهای این استان است، رنگین می‌کنند. مردم کردستان به ویژه روستاییان، طبق عادت دیرینه‌شان در شب بیست و هفتم ماه رمضان نوعی نان محلی به نام «کولیره بیست و هفتم» می‌پزند و در بین اهالی محلی تقسیم می‌کنند. این نان مقوی مخلوطی از آرد، مغز گردو و مقداری روغن محلی است که در تنور پخت می‌شود.

در حقیقت این خمیر روز ۲۶ رمضان آماده و روز ۲۷ رمضان پس از پخت در بین خانواده‌های اطراف توزیع می‌شود تا با آن افطار کنند.

همچنین چند کولیره کوچک پخته شده را به نخ می‌کشند و برای سرایت خیر و برکت رمضان به دارایی آنها تا یک سال آن را در انبار گندم و کندوهای آرد نگهداری می‌کنند.

شب عید

در غروب روز آخر ماه رمضان نیز مثل اول ماه مردم به دنبال هلال ماه شوال می‌گردند و با پیدا کردن ماه یا اعلام رسمی توسط رسانه‌ها و با صدای مؤذن خود را برای عید رمضان آماده می‌کنند. در روز عید فطر در گذشته موقع اذان صبح سه گلوله توپ شلیک می‌شده

است. در این روز چهره‌ها همگی شادمان هستند و هرکس زیر لب چیزی زمزمه می‌کند. نماز عید

صبح روز عید و ساعتی پیش از طلوع آفتاب لحن آشنا و زیبایی «الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر، لا اله الا الله، الله اکبر، الله اکبر و لله الحمد» از بام مساجد کردستان برمی‌خیزد و مردم مؤمن نیز پس از یک ماه طاعت و بندگی خداوند متعال راهی مساجد می‌شوند تا ضمن شرکت در آئین نماز عید سعید فطر شکرانه نعمتهای خداوند متعال را به جای آورند.

حضور مردم کردستان در نماز عید فطر به گونه‌ای است که مساجد از همان لحظات اولیه صبح مملو از جمعیت می‌شود و ائمه جماعات همه مساجد نیز ضمن سخنرانی آداب و اعمال عید فطر را برای روزه‌داران تشریح می‌کنند. این نماز شکوهمند در تمامی مساجد استان کردستان با حضور انبوه مردم اقامه می‌گردد. به عنوان مثال در شهری مانند سنندج دویست نماز عید برپا می‌گردد و جلوه‌ای دیدنی از عبودیت و بندگی را خلق می‌کند.

نماز عید در مذهب امام شافعی (ره) سنت مؤکده است، البته برخی از فقهای این مذهب آن را واجب کفایی دانسته‌اند؛ به این معنی که اقامه نماز عید بر همه مسلمانان (اهل تکلیف) واجب است و ترک آن موجب مؤاخذه و عقوبت همگان خواهد بود، اما اگر عده‌ای از مسلمین آن را اقامه نمایند، تکلیف از عهده بقیه ساقط می‌گردد. به هر حال پس از اعلام رؤیت هلال ماه شوال، صبح زود همگی لباس نو می‌پوشند و با آراستگی کامل راهی مسجد می‌شوند و نماز صبح را به جماعت می‌خوانند. آن‌گاه صدای تلاوت قرآن کریم و تکبیر مخصوص عید فطر از بلندگوهای مساجد طنین‌انداز می‌شود. وقتی همه در مسجد حاضر شدند، امام جماعت مسجد در محراب مستقر می‌شود و مردم با صفوف منظم خود مسجد را پر می‌کنند و آماده مراسم می‌شوند. چند نفر از قاریان قرآن آیاتی از کلام الله مجید تلاوت می‌کنند و در بین آیات ذکر مخصوص عید «الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر، لا اله الا الله، الله اکبر، الله اکبر و لله الحمد» را می‌خوانند. مردم نیز با آنان همخوانی دارند و همگی یک صدا این اذکار را تکرار می‌کنند. ذکر و تلاوت قرآن حدود یک ساعت و تا هنگام طلوع آفتاب طول می‌کشد. پس از طلوع آفتاب و ارتفاع نسبی خورشید، نماز عید، با شکوه و جلوه منحصر به فردی اقامه می‌شود. نماز عید دو رکعت است، مانند نماز

جمعه با دو تفاوت، نخست اینکه امام جماعت در رکعت اول پس از تکبیرة الاحرام و پیش از قرأت سوره حمد ابتدا هفت مرتبه ذکر جهری «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر» و در رکعت دوم باز هم پیش از سوره حمد، پنج مرتبه این ذکر را تکرار می‌کند. مأمومین نیز در این اذکار امام را همراهی می‌کنند. دوم اینکه خطبه نماز عید پس از نماز خوانده می‌شود، برخلاف نماز جمعه که خطبه‌ها پیش از نماز ایراد می‌گردند. پس از سلام، خطبه نماز عید آغاز می‌شود و ائمه جماعات در این خطبه‌ها آداب و اعمال این عید سعید را تبیین و تشریح می‌کنند.

پس از پایان خطبه نماز عید، حاضران ناگاه قیام می‌کنند و به دست‌بوسی و روبوسی همدیگر و طلب حلالیت می‌پردازند و منظره بدیعی از تعاطف دینی و همبستگی اسلامی را به نمایش می‌گذارند. در این زمان تک تک حاضران همدیگر را می‌بوسند و از بابت قصور و کوتاهیها و نیز مظالم احتمالی در حق همدیگر، عذرخواهی کرده و همدیگر را حلال می‌کنند. در کردستان معمول این است که حاضران ابتدا با روحانی و امام جماعت مسجد خود روبوسی می‌کنند.

پرداخت زکات فطریه

رسم دیگر در رمضان پرداخت زکات فطر به مستحقان است. ثروتمندان، تجار، بازرگانان، کسبه، اعیان و اشراف در این ماه سخاوتمندانانه‌تر از همیشه، زکات اموال و داراییهای خود را به فقرا، مساکین، یتیمان، بیوه‌زنان، قاریان قرآن و نایبانیان می‌پردازند، اما فطریه را معمولاً از پانزدهم رمضان به بعد به مستحقان شرعی، پرداخت می‌کنند. کردها زکات فطر را «سرفطره» می‌گویند و شیوه پرداخت آن را «قولاندن» می‌نامند که به معنای قبولاندن می‌باشد. چند روز مانده به عید فطر سرپرست هر خانوار باید برای خود و افراد تحت تکفل خود زکات فطریه را به نیازمندان بپردازد. مبالغ زکات فطریه هر سال توسط عالمان دینی تعیین می‌شود. کسانی که پیشتر فطریه خود را پرداخت نکرده باشند، در روز عید که آخرین فرصت مجاز است، آن را به نیازمندان محل پرداخت می‌کنند و یا وجه آن را به صندوقهایی که توسط نمایندگان مؤسسات خیریه و یا نهادهای امدادی مانند بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی در مساجد و مصلاها مستقر گردیده، می‌ریزند. گاهی نیز با

همکاری امام جماعت و هیأت امنای محل و جوه فطر به اهالی محل جمع‌آوری می‌گردد تا به حسب تشخیص آنان، میان مستمندان محل توزیع گردد و احدی از فقرا و مساکین محل محروم نماند.

در این روز معمول است که اهالی محل به امام جماعت مسجد یا روحانی محل، طلاب علوم دینی که در حجره‌های مسجد به فراگیری علوم دینی مشغول هستند و همین‌طور به خادم مسجد عیدی می‌دهند.

کودکان و خردسالان که از مدتها پیش خود را برای این روز آماده کرده‌اند، شاید از همه طبقات شادمان‌تر باشند؛ زیرا در این روز لباس نو می‌پوشند و از بزرگ‌ترها عیدی دریافت می‌کنند.

نان چه ژن

روز قبل از عید فطر را «نان جشن» می‌نامند. در این روز زنان، به خصوص در روستاها به تکاپو می‌افتند و به کمک یکدیگر می‌شناهند تا نان و سایر مایحتاج عید را از قبل فراهم کنند و روز عید با فراغ بال به پذیرایی از میهمانان و دید و بازدید بپردازند. در این روز شور و شوق خاصی همه جا را فرا می‌گیرد و همگی خود را برای برگزاری چه ژن آماده می‌کنند.

نو چه ژن

نو چه ژن به معنی اولین عید است. در کردستان رسم است که مردم پس از پایان مراسم نماز عید فطر، به صورت دسته جمعی همراه با ماموستا؛ یعنی روحانی برای تبریک عید و حلالیت طلبی و یا گردن‌آزایی به منازلی می‌روند که عزیزی از دست داده و سوگوار مرگ وی هستند و بالأخره روز عید فطر با همین دید و بازدیدها به پایان می‌رسد.

در گذشته دید و بازدیدها و نیز تبریک عید و حلالیت طلبی معمولاً تا سه روز و بیشتر ادامه می‌یافت، اما امروزه به دلیل محدود بودن تعطیلات به روز عید فطر و بازگشایی ادارات و مدارس و دانشگاهها، زندگی عادی روز پس از عید، از سر گرفته می‌شود.

روزه شه شهلان (شش روز نخست ماه شوال)

بسیاری از مردم استان کردستان پس از عید فطر طبق یک سنت دینی شش روز (شه

شهران) اول ماه شوال را به نیت مزید اجر و ثواب و نیز به منظور بدرقه ماه مبارک رمضان دوباره روزه می‌گیرند. مردم کردستان مانند سایر مسلمانان اهل سنت روزه مستحبی «شه شهران» را مستند به حدیثی از نبی مکرم اسلام می‌دانند که براساس آن هرکس شش روز نخست پس از عید فطر را روزه بدارد، مانند کسی است که همه سال - و در حدیث دیگری - همه عمر را روزه‌دار بوده باشد. این حدیث در منابع مهم روایی اهل سنت از جمله مسلم، ترمذی، ابی داود، بیهقی و طبرانی وارد گردیده است و مورد قبول همه مسلمانان اهل سنت جهان است.

